

Orta Asya ve Kafkasya'da Siyaset ve Muhalefet Partileri

Arař.Gör., Mehmet ŐAHİN
Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi
Bölümü

Demokrasi Platformu ♦ Yıl:9 – Sayı: 34 ♦ 2013/II, S.173-186

Giriş

Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte post-Sovyet coğrafyası ekonomi, siyaset ve güvenlik gibi alanlarda literatürün en çok tartışılan bölgelerinden biri olmuştur. Orta Asya ve Kafkaslar bu bağlamda daha büyük öneme sahip olmuştur. Bölgenin dünyanın *heartland*ında bulunması şüphesiz bundaki en önemli etmendir. Zira üç önemli güç merkezinin (Avrupa, Rusya, Çin) ve bunların yanında 21. yüzyılın "ortak düşmanı" olan radikal terörün ortasında yer alması bölgeyi gerek akademik gerekse de siyaseten önemli hale getirmektedir.

Bu bakımdan düşünüldüğünde Orta Asya ve Kafkaslar'daki yerel siyasetin yapısı önem arz etmektedir. Nitekim bölge 2000'li yıllar içinde kadife devrimler, muhalif hareketler veya Fergana örneğinde olduğu gibi etnik çatışmalarla dünyanın gündemine oturmuş, ancak bölge içi dinamiklerin göz ardı edilmesi sebebiyle sonuçlar sağlıklı olarak analiz edilememiştir.

Bu bağlamda, bölgenin otoriter yapısını, bu yapıya karşı geliştirilen muhalif hareketleri ve bu hareketlerin dinamiklerini incelemek ve anlamak gerekmektedir. Post-Sovyet coğrafyasında demokratikleşme ne ölçüde başarılıdır? Başarılı olması için ne gibi şartların oluşması lazımdır? Bu bölümde demokratikleşme olgusuna Orta Asya ve Kafkaslar'daki durumları analiz ederek ışık tutmaya çalışacağız.

Araştırmanın çerçevesini klasik demokrasi kavramı oluşturacaktır. Yani, demokrasinin ölçüsü vatandaşların siyasi hayata katılımı ve temsili bağlamında incelenecek, liberal demokrasinin öne sürdüğü azınlık hakları, sivil toplum, baskı grupları (Göber & Leininger, 2011) gibi etmenler dışarda tutulacaktır. Çünkü bu tür oluşumlar post-Sovyet coğrafyasında Batı literatüründe geçen kavram ve tanımlamalardan farklı seyir arz etmiştir. Hâlihazırda bölgenin demokratik gelişimi ancak klasik demokrasi kavramıyla anlaşılabilir. Bu da bizi siyasi partileri ve muhalefetin durumunu incelemeye davet eder. Nitekim seçim sistemleri çalışmaları demokratik dönüşümün kurumsal analizinde merkezi rol oynamaktadır (Luong, 2004). Bu bağlamda seçim sistemleri ve siyasi oluşumlar üzerinde durulacaktır.

Orta Asya

Sovyet döneminin otoriter yapısı, bağımsızlıklarının ilk yıllarından itibaren Orta Asya ülkelerine bırakılan en önemli miraslardan biri olmuştur. Tacikistan istisnası bir kenara bırakılacak olursa Sovyet sonrası dönemde Orta Asya devletlerinin yapısı "Sultanizm" olarak adlandırılan, tek adama liderliğine dayanan, ideoloji veya siyasi programa değil, korku ve ödüllendirme motivasyonlu itaat üzerine kurulmuştur (Kort, 2004). Bu durum göz önüne alındığında, Orta Asya'da siyasi hayatı belirleyen unsurların ideolojiden veya siyasi düşüncelerden ziyade gayri resmi ilişkiler olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum literatürde klan siyaseti adıyla yer almaktadır ve post-Sovyet coğrafyasında bilhassa Orta Asya'da önemli yer işgal etmektedir. İlerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak inceleneceği gibi, klan siyaseti Orta Asya'da öylesine güçlüdür ki, bu sistem bölgede farklı kimlik oluşumlarının önüne geçmiş, böylece etnik ve dinî bağlamda Sovyet sonrası dönemde istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmuştur (Collins, 2003).

Dolayısıyla Orta Asya'da, istisnai durumlar olmakla birlikte, siyasi hayatı belirleyen iki unsur lider kültürü ve klan siyasetidir. Bu bölümde bölge ülkeleri hakkında daha ayrıntılı analizler yapılacaktır.

Kazakistan

Yukarda çizilen çerçeve göz önünde bulundurulduğunda Kazakistan, bağımsızlığından bu yana tipik bir post-Sovyet Orta Asya ülkesi konumundadır. Ülkenin kurucu cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev bağımsızlıktan bu yana ciddi bir muhalif hareketle karşılaşmadan ülkeyi yönetmektedir. Kendisi aynı zamanda iktidarda bulunan Nur Otan (Atayurt) partisinin lideridir. Parti, resmi herhangi bir ideolojide kendini konumlandırmamış, sadece rejim yanlısı olduğunu ilan etmiştir (Nur Otan, 2009).

Benzer durum muhalefet partileri için de geçerli olmuştur. Bağımsızlığının ilk 20 senesinde Nazarbayev'e karşı geliştirilen en önemli muhalif hareketler yine partisinden kopan isimler tarafından gerçekleştirilmiştir. Nazarbayev'in başbakanlarından Akezhan Kazhegeldin ve diplomatlardan Murat Auzeov bu dönemin en önemli muhalif isimleridir. Ancak rejim içinde güçlü olan bu isimler, klandan ayrılmalarıyla birlikte bu güçlerini de kaybetmişlerdir. Entelektüel ve finansal kaynaklardan mahrum olmaları bu isimleri ve yürüttükleri muhalefeti zayıf düşürmüş ve liderlerin sürgüne gönderilmesi sonucunu doğurmuştur (Junisbai & Junisbai, 2005). Söz konusu hareketlerin kurduğu siyasi partiler tıpkı Nur Otan gibi herhangi bir ideoloji belirtmemiş, kendilerini sadece demokrasi yanlısı ve Nazarbayev karşıtı olarak konumlandırmışlardır (Junisbai & Junisbai, 2005).

Liderliğe karşı en büyük direniş 2000'li yılların başından itibaren gelişmeye başlayan Kazakistan'ın Demokratik Seçimi Hareketi olmuştur. Hareket önceleri bu isimle partileşmiş, 2005 başkanlık seçimlerinden önce dağılmış fakat daha sonra diğer muhalif hareketlerle birleşerek Ak Yol Kazakistan Demokratik Partisi'ni oluşturmuştur. Daha önceki denemelerde olduğu gibi bu hareket de eskiden rejim yanlısıyken Nazarbayev ile yollarını ayıran kişiler tarafından oluşturulmuştur. Ancak bu sefer muhalefet daha uzun soluklu ve basıtırılması zor şekilde oluşmuştur. Zira Kazakistan bağımsızlığını ilan ettiği günden beri ekonomik çeşitliliğini arttırmaya yönelik politikalar uygulamaktadır. Bu da farklı ekonomik motivasyonları olan elit grupların doğmasına yol açmıştır (Junisbai & Junisbai, 2005). Oluşan yeni muhalefet işte bu elitler içi çekişmenin sonucudur ve Nazarbayev'i devirecek güçte olmasa da "sürgün" cezası alacak kadar da zayıf değildir.

Elit kompozisyonundaki bu değişim, sembolik de olsa Kazak siyasetinde hareketlenmeyi getirmiştir. 2007 seçimlerini Nur Otan Partisi %88 oy oranıyla kazanmış ve meclisteki 98 sandalyenin tamamını elde etmiş, 2012 yılında ise Nur Otan yine ezici bir üstünlükle %80 oy oranına sahip olmuş ancak toplamda 15 sandalyeyi muhalefet partilerine kaptırmıştır. Ak Yol ile birlikte Kazakistan'ın ideolojik bazlı tek siyasi partisi konumundaki Kazakistan Komünist Halk Partisi de meclise girmiştir.

Bütün bunlar ışığında bir değerlendirme yapmak gerekirse; Kazakistan'da siyasal hayatı ideolojinin belirlemediği sonucuna ulaşabiliriz. Muhalefet ve ideolojiler bu ülkede marjinalleşmiş, siyaset büyük ölçüde elitlerin klanlar arası ilişkileri üzerinden yürür olmuştur. Geçerli olan ideolojiler, Nazarbayev karşıtlığı veya yandaşlığı ekseninde bölünmüştür. İdeolojik

bağlamda varlığını sürdüren hareketler Sosyalist veya Marksist tabanlı olanlardır.

Kırgızistan

Demokrasi bağlamında Kırgızistan Orta Asya'da istisnai bir durumu teşkil etmektedir. Zira bu bağlamda ülke literatürde bölgedeki "Demokrasi Adası" olarak nitelendirilmektedir. Nitekim Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan tabloda dönemin analistleri Kırgızistan'ı bölgede demokratik ve liberal sisteme dönüşümü kolay olacak ülkeler arasında göstermiştir (Levitin, 2004).

Devlet yapısının diğer post-Sovyet ülkelere nispeten zayıf olması şüphesiz bu durumun oluşmasındaki en önemli etmen olmuştur. Merkezi otoritenin zayıf olması, bölgesel liderlerin öne çıkmasını sağlamış, böylece lale devriminden önceki dönemde bile merkezi yönetimle bu kişileri pazarlık yapabilecek konuma getirmiştir. Bu durum seçimlere de yansımıştır. Ülkenin ilk cumhurbaşkanı Askar Akayev'in rakipleri seçimlerde ülkedeki oyların neredeyse dörtte birini almıştır. Bu durum dünya ölçeğinde düşük gözüксе de post-Sovyet coğrafyası için ciddi bir orandır. Nitekim Akayev de "Asya'nın kalbindeki Jeffersoncu demokrat" olarak görülmekteydi (Tudoroiu, 2007)(Merry, 2004).

Ancak 2000'li yıllardan itibaren Akayev imajının tersine politikalar uygulamaya başladı. Meclisin gücünü azaltıp başkanlığın yetkilerini arttıran anayasa değişiklikleriyle birlikte bölgeler arasındaki mücadele artmaya başladı. Muhalefet bilhassa yolsuzluk ve yoksulluk üzerinden Akayev'e yönelik sert eleştiriler getirdi. Bu durum 2005 yılında Akayev'in istifasıyla sonuçlanacak olan Lale Devriminin fitilini ateşlemiş oldu. Merkezi yapının zayıf olması Oş ve Celalabat şehirlerinde muhalif hareketlerin rahat bir şekilde devlet binalarını ele geçirmesini sağladı. Nihayetinde merkezi hükümet yönetimi Kumanbek Bakiyev liderliğindeki muhalefete terk etmek zorunda kaldı. Böylece Kırgızistan'da çok partili serbest seçimlerin önü açılmış oldu. Ancak bilhassa yolsuzluk ve yoksulluk kaynaklı sorunlar yeni yönetimce de çözülemedi ve 2010 yılında enerji piyasasında baş gösteren sorun ikinci defa gösterilere ve merkezi hükümetin değişmesine yol açtı.

Beş yıl içinde iki defa sokak gösterileri ve devrim geçirmesine rağmen Kırgızistan, işleyen serbest seçim sistemi ve çok partili hayatıyla post-Sovyet coğrafyasındaki en demokratik ülkelerden biri olmuştur. Her ne kadar ülkedeki bağımsız gözlemci kuruluşları demokrasi adası olmadıklarını, sadece komşularına nazaran daha iyi konumda olduklarını söylese de (Khanin,

2004) Kırgızistan'ı otoriter olarak nitelendirmek de otoriter tanımını zorlamak olur. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, ülkenin çok partili olmasının başlıca sebebi, daha önce de söylendiği gibi merkezi otoritenin zayıf olmasıdır. Merkezi otoritenin zayıf olması sebebiyle bölgesel liderler ön plana çıkmaktadır, ancak ülke sathında değil, kendi bölgelerinde ve çevre illerde etkilidirler (Alkan, 2011).

Kırgızistan'da oluşan siyasi yapılanma da, diğer post-Sovyet ülkelerinden belli ölçüde farklılık arz etmektedir. Zira diğer örneklerin aksine, Kırgızistan'da oluşan eski muhalefet, yeni iktidarın sosyo-kültürel tabanı nomenklaturadan farklıdır. Post-Sovyetin temel karakteristiklerinden olan klan ilişkileri burda da kuvvetli olmakla birlikte bu ilişkilerin kökeni sadece kişisel bağlantılar değildir. Kırgızistan'ın sosyo-kültürel yapısı kuzey-güney ekseninde bölünmüştür. Kuzeyliler Rus kültürü ile yetişmiş, seküler ve kozmopolit yapıdayken, Oş tarafında yer alan güneyliler daha muhafazakar, İslamî öğretilerle ve Kırgız - Özbek kültürüyle yetişmiş geleneksel kesimi temsil etmektedir (Khanin, 2004).

Böylece yeni oluşan siyaset ikliminde daha geleneksel kültürden gelenler kurdukları partilerde programlarını ve ideolojilerini milliyetçi-muhafazakar olarak nitelendirirken, kuzeyli elit sosyal demokrat blok içinde yer almaktadır. Milliyetçi-muhafazakar kesimin en önemli partileri, 2005 devriminin de öncülüğünü yapan Ak Jol (Ak Yol) ve Ata Zhurt (Ata Yurt) partileridir. Diğer tarafta yer alan Ata Meken, Ar Namus ve Sosyal Demokrat Parti ise sosyalist ideolojiyi benimsemiş partilerdir.

Dolayısıyla; Kırgızistan, demokrasi bağlamında post Sovyet ülkelerinden farklılık arz etmektedir. Geçirdiği iki "kadife devrim" neticesinde işleyen bir çok partili siyasi hayata geçmiş, siyasi yapılanmalar ise yönetici-karşıtları ekseninde değil, sosyal ve kültürel eksende oluşmuştur. Bu bakımdan Sovyet coğrafyasında, demokrasi bağlamında, en fazla ilerleyen ülkelerden biri haline gelmiştir ve Orta Asya'da ise tartışmasız şekilde en ileri konumdadır.

Özbekistan

Kazakistan'la birlikte bölgenin en önemli iki ülkesinden biri olan Özbekistan bağımsızlığından bu yana yukarıda tarif edilen "Sultanist" rejimi gerçek anlamda yaşamaktadır. Ülkede sıkı bir sansür uygulaması yürütülmekte, siyasal etkinlik ve örgütlenmelere getirilen geniş çaplı yasaklar bulunmakta, sertliğe varan yöntemlerle muhalefetin engellenmesi, bazı siyasal muhaliflerin kaybolması gibi uygulamalara sıklıkla rastlanmaktadır (Alkan, 2011).

Tarihi ve ekonomik gücü Özbekistan yöneticilerine iki önemli avantaj sağlamaktadır. Öncelikli olarak, Kırgızistan'ın aksine Özbekistan'da devlet yapısı güçlü temeller üzerine oturmuştur. Ülkenin zengin ama fazla çeşitli olmayan ekonomik yapısı, güçlü bir elit oluştururken, alternatif klanların oluşmasına engel olmuştur. Bu da genelde merkezi otoriteyi, özelde ise İslam Kerimov'u ülke içindeki mutlak iktidar sahibi yapmıştır. İkinci avantaj ise meşruiyetle ilgilidir. İslam kültürünün önemli merkezleri bu ülkede yer almaktadır. Dolayısıyla ülkedeki geleneksel yapı önemli ölçüde korunmaktadır. Bu durum, ülkenin Fergana gibi karmaşık bir coğrafya üzerinde kurulması gerçeğiyle de birleşince rejim tarafından radikal İslamî hareketlerin merkezi otoriteye karşı en büyük tehdit olarak algılanması sonucunu doğurmuştur. Bu durum, bilhassa 11 Eylül sonrası dönemde Kerimov'un varlığını gerek ülke içinde gerekse de uluslararası düzeyde meşrulaştırma aracı olarak kullanılmıştır.

Bağımsızlığının ilk yıllarında Kerimov ciddi anlamda muhalif hareketlerle karşı karşıya kalmıştır. Bunların en önemlileri Birlik Partisi ve Muhammet Salih'in liderliğini yaptığı Erk Demokratik Partisi'dir. Ancak 1992'de kabul edilen yeni anayasa ile birlikte sonraki yıl bu partiler yasaklanmış, lider ve yönetici kadroları ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. 1995 yılında ise Kerimov'un yardımcısı Şükrullah Mirsaidov siyasetten çekilmek zorunda bırakılmıştır.

Özbekistan'daki söz konusu ayrışmaların klan kaynaklı olmasının yanı sıra, post-Sovyet'in genel karakteristiğinden biraz farklı olarak, ideolojik etmenleri de yok değildir. Zira yukarda sayılan isimlerden Muhammet Salih kendini ve hareketini Türkçü, Şükrullah Mirsaidov ise sosyal demokrat olarak nitelendirmiştir.

Özbekistan'da hâlihazırda var olan muhalefet içinde ise en güçlü olanı İslamî hareketlerdir. Ancak bunların hiçbirinin yasal siyasi parti olarak faaliyette olmadığını belirtmek gerekir. Bunlar içinde en önemlisi Tahir Yoldaş liderliğindeki Özbekistan İslamî Hareketi'dir. Tacikistan iç savaşı ve Taliban'ın güçlenmesi ile çevre ülkelerde yayılmak için uygun zemin bulan Hareket (Alkan, 2011) Kerimov'a karşı silahlı en büyük muhalefet olmakla birlikte, özellikle iç kamuoyunda meşruiyetini arttırmakta önemli katalizör olmuştur. 11 Eylül saldırıları ve terörle topyekün mücadele politikası çerçevesinde Hareket dünya kamuoyunca da tanınır hale gelmiştir.

Bütün bunlar ışığında mevcut siyasi partilerin ortak noktasının Kerimov yanlısı olmaları şaşırtıcı olmayacaktır. Meclis, Kerimov tarafından desteklenen liberal demokrat partiler tarafından oluşmaktadır. Kerimov'un mutlak

hakimiyetine, kendisinin el verdiği ölçüde eleştiri getirebilen tek parti Sosyal Demokrat Adalet Partisi'dir. Parti, geleneksel olarak güçlü bir bölge yönetimini temsil ettiği için Kerimov'u ılımlı davranmaya yöneltse de yine de kendisine karşı çok dikkatli bir üslup kullanmaktadır (Alkan, 2011).

Kısacası, Özbekistan'da siyasi hayat, ülkenin bağımsızlığından bu yana Kerimov'un sultanizmi altında yürütülmektedir. Partilerini liberal demokrat olarak konumlandıran Kerimov'a karşı en ciddi muhalefet yasal yollardan çok kısıtlı da olsa sosyal demokrat çevrelerden gelmekte, rejimi en çok düşündüren esas muhalefet ise gayri resmi oluşumdaki radikal İslamcı hareketlerdir. Ancak yine de Kerimov'un konumu güçlüdür ve ülkedeki en güçlü klanların içinde yer almaktadır.

Tacikistan

Tacikistan, diğer Orta Asya ülkelerinden farklı olarak bağımsızlığının hemen sonrasında bölgede iç savaş yaşayan tek ülke olmuştur. Cumhurbaşkanı İmamali Rahmanov'a karşı radikal İslamî gruplar arasında beş yıl süren savaşın neticesinde taraflar birbirleriyle anlaşmış, Rahmanov ülkenin liderliğini sürdürmeye devam ederken muhaliflerin de siyasi temsiline izin vermiştir.

Bu gelişmeler neticesinde Tacikistan'daki muhalefet, Orta Asya'daki diğer ülkelerden farklı olarak, sembolik bir çok partili hayat göstergesi konumunda olmaktan öteye geçmiştir. Ancak iktidarın ve muhalefetin gücü Kırgızistan'dakine benzer bir yapı arz etmektedir. Burada da devlet yapısı zayıftır ve Rahmanov'un partisi olan Tacikistan Demokratik Halk Partisi dışında kalan hareketler bölgesel düzeydedir. Bunun yanında İslamî Rönesans Partisi ve Komünist Parti haricindeki diğer hareketler ülke sathına yayılmamıştır. İslamî Rönesans Partisi post-Sovyet coğrafyadaki tek yasal siyasal İslamcı parti konumundadır. Ülkede çok sayıda parti olmasına rağmen siyasi arenadan uzaktırlar, çünkü adaylar seçim sürecinde sadece şahsi meselelerini ve programlarını konuşmaktadırlar (Olimova, 2005).

Aslında bu durum ülkedeki sistemin yapısının doğal sonucudur. Zira Tacikistan literatürde "delegasyoncu demokrasi" olarak adlandırılmaktadır, yani prosedür olarak çok partili işleyen demokrasi görünümünde olup, toplumsal hakların değil, çoğunluğun istediği liderin haklarını koruyan bir sistemdir (Olimova, 2005). Böylece savaş sonrası sistem de toplumdaki çeşitliliği yansıtmakta başarısız olmuş, siyasi çoğulculuk ve ortak temsilcilerin seçimi garanti altına alınamamıştır (Oliva, 2007). Dolayısıyla Tacikistan'da

savaş sonrası kurulan sistem de demokrasi bağlamında sorunları tam anlamıyla çözememiştir.

Tacikistan'daki siyasi ayrılıkların temelinde diğer post-Sovyet ve Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi iki unsur daha ön plandadır. Bunlardan biri klan unsuru diğeri ise Fergana'nın yapısıdır. Klan unsuru nomenklaturalar arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Bir tarafta eski rejimin uzantısı bir elit bulunurken diğer tarafta daha Batı eksenli düşünen yeni bir elit zümrenin oluşu Tacikistan'daki siyasi ayrılıkların bir unsurudur (Olimova, 2005). Diğer unsur da daha önceden belirtilen Fergana'dır. Söz konusu bölgenin kültürel ve kozmopolit yapısı, seküler ve modernleşmeci devletlere önemli dezavantajlar doğurmaktadır. Tacikistan da bu konuda istisna teşkil etmemektedir.

Bütün bunların sonucunda Tacikistan'daki siyasi tablo devrim öncesi Kırgızistan'dakine benzer bir yapıda oluşmuştur. Nomenkalturanın hâkim olduğu güçlü devlet partisi her seçimin mutlak galibi olmakla birlikte kısmen ideolojik bazlı muhalefet partileri bölgelerinde güçlü, ülke genelinde zayıf bir görünüm arz etmektedirler. Dolayısıyla demokrasi bağlamında Tacikistan da son tahlilde tipik bir post-Sovyet ülkesi konumunda olmaktan kurtulamamıştır.

Türkmenistan

Bağımsızlığından bu yana Türkmenistan post-Sovyet ülkeleri arasında en baskıcısı olmuş, dünyada da bu anlamda en önde gelen ülkelerden biri olmuştur (Cummings, 2002). Gerçekten de Türkmenistan bütün post-Sovyet coğrafyasında tek parti ile yönetilen tek ülkedir. 2006 yılına kadar Saparmurat Türkmenbaşı'nın mutlak otoritesiyle yönetilen ülkede meclis ve diğer bakanlar sembolik olmaktan öteye geçememiştir. Bu durum bizzat Türkmenbaşı tarafından da bağımsızlığın ilk döneminde dile getirilmiştir. Türkmenbaşı, 1992 senesinde 10 yıllık istikrar programını açıklarken siyasi istikrar ve ekonomik kalkınma sürecinde kriz ve muhalif hareketlerden kaçınılacağını açıkça beyan etmiştir (Kuru, 2002).

Bu bağlamda tıpkı diğer post-Sovyet ülkelerinde olduğu gibi Türkmenistan'da da yönetim, bağımsızlıkla birlikte, muhaliflere yönelik sert tedbirler almaya başladı. Sürgün ve kaybolma bu ülkede de görülen yöntemlerden olmuştur.

Yine muhalif kişiler bağlamında da ülke post Sovyet karakteristiğini taşımaktadır. Muhalefetin önemli isimleri olan Abdi Kuliyev ve Boris Şihmuradov ilk başlarda Türkmenbaşı'nın yanında yer alan isimlerken nomenkla-

turadaki çekişme yüzünden Türkmenbaşı ile ters düşüp ülkeyi terk etmek durumunda kalmışlardır (Alkan, 2011). Dolayısıyla Türkmenistan'daki siyasi çekişmenin sosyal, kültürel veya ideolojik herhangi bir arkaplanı bulunmamaktadır.

Ülkede yasal olan tek siyasi parti Türkmenistan Demokratik Partisi'dir. Meclis ve Halk Konseyi seçimlerinde oyların %100'ünü alan parti, cumhurbaşkanlığı seçimlerine de Berdimuhammedov ile birlikte sembolik adaylar çıkarmaktadır. Türkmenbaşı döneminde cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleşmemekteydi. Berdimuhammedov döneminde liberal demokrasi bağlamında bir takım basit adımlar atılmış ve cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleşmeye başlamış olsa da siyasi kültür bağlamında Türkmenbaşı'ndan çok farklı bir tavır sergilememektedir.

Kısacası Türkmenistan post Sovyet coğrafyasında otoriterlik bağlamında en radikal örneklerden birini oluşturmakta, Orta Asya'nın ise tartışmasız lideri konumundadır. Ülkedeki tek parti rejiminin mevcut nomenklatura yapısında daha uzun süre devam edeceği gözükmemektedir.

Kafkasya

Orta Asya'nın aksine Kafkasya demokrasi bağlamında homojen bir yapı arz etmemektedir. Soğuk savaş sonrası dönemde bölgenin sorunları gerek Orta Asya'dan gerekse de diğer post-Sovyet ülkelerinden önemli ölçüde farklılık göstermiştir. Sınır çatışması, ayrılıkçı hareketler, siyasi ihtilaller, renkli devrimler bölgenin karakteristiği olmuştur. Söz konusu durum hem Kuzey Kafkasya hem de Güney Kafkasya için geçerli olmakla birlikte araştırmanın içeriği Güney Kafkasya olacaktır.

Heterojen yapısına rağmen yine de genel söylenebilecek durumlar da yok değildir. Öncelikli olarak buradaki yapı otoriter olmakla birlikte Orta Asya'daki gibi sultanizme kaçan yapıda değildir. Bir diğer özelliği de fundamentalist hareketlerin Güney Kafkasya'da yaygın olmamasıdır. Bu avantajına rağmen etnik ayrılıkçılık bağlamında tam tersi durumdadır. Buradaki etnik sorunlar bölgesel olmaktan çıkıp, uluslararası mesele haline gelmiştir. Dolayısıyla buradaki demokratikleşme ve muhalefette etnik motivasyonlar da mevcuttur.

Azerbaycan

Azerbaycan'da siyasi hayat ve partiler post-Sovyet ülkeleri arasında en köklülerden olmasına rağmen demokratikleşme ve siyasi ilişkiler bağlamında Orta Asya'nın uzantısı gibidir. Bağımsızlığının ilk döneminde kısa

sürekli bir çok partili siyasal hayat yaşayan ülkede 1992 yılında gerçekleşen başkanlık seçimlerini Azerbaycan Halk Cephesi Lideri Elçibey kazanmış; ancak 1993 yılında gerçekleşen darbe ile Haydar Aliyev iktidara gelmiş ve sultanizme yaklaşan bir dönem başlamıştır.

1993 darbesinden beri ülke önce Haydar Aliyev daha sonra da İlham Aliyev'in liderliğini yaptığı Yeni Azerbaycan Partisi tarafından idare edilmekte, ancak yukarıda da belirtildiği gibi partiden ziyade kişiler ön plana çıkmıştır. Parti ideolojisini devletçilik, milliyetçilik, hukukçuluk, halkçılık, sosyal adalet gibi oldukça geniş yelpazede tanımlamış (Yeni Azerbaycan Partisi, 2013), böylece ideolojiden ziyade kişi partisi olmanın zeminini hazırlamıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde tıpkı Orta Asya'da olduğu gibi Azerbaycan'da da siyaset klanlar üzerinden şekillenmektedir. Siyasete girmek isteyen bir Azeri vatandaşı ideolojisine veya politikasına göre değil, doğum yerine göre eğilim göstermektedir (Bader, 2011). Bu şekilde klanlar ve elitler üzerinden yürüyen siyasette Aliyevlerin mutlak güç elde etmesinin en önemli sebebi ise diğer elitlerin ekonomik kaynaklar üzerinde söz sahibi olamaması gösterilmektedir (Bader, 2011). Dolayısıyla Aliyev'e ve Yeni Azerbaycan Partisi'ne karşı herhangi bir güç odağı oluşabilmiş değildir.

İsa Kamber'in liderliğini yaptığı Türkçü çizgideki Müsavat Partisi ülkenin en köklü partisi olmakla birlikte etkisi son derece düşüktür. Yeni Azerbaycan Partisi ve Aliyev yanlısı bağımsızların toplamda %95'lere varan oylar aldığı ülkede Müsavat Partisi başta olmak üzere diğer partilerin etkili olması imkansızlaşmaktadır.

Kısacası Azerbaycan, demokratikleşme ve siyasal hayatın gelişmesi bağlamında Orta Asya'nın bir uzantısı gibidir. Klanlar üzerinden şekillenen siyasette nomenklaturaya ait bir isim olan Haydar Aliyev ve sonrasında oğlu İlham Aliyev tarafından sultanizme varan bir yönetim şekli göze çarpmaktadır.

Ermenistan

Ermenistan, bilhassa 2000'li yıllardan itibaren, post-Sovyet coğrafyası içinde demokratik temsil bağlamında en fazla ilerleme gösteren ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir (Azatutyun, 2013). Ülkenin bağımsızlığını kazandığı günden itibaren resmi kurumlar ve hükümet dışı örgütlenmeler (NGO) aracılığıyla demokratikleşme süreci sağlanmaya çalışılmaktadır (Ishkanian, 2008).

Ermenistan'da otoriter yapı kurulamamasının en önemli sebebi, tıpkı Kırgızistan ve Tacikistan'da olduğu gibi zayıf yapıdaki gruplardan kaynak-

lanmaktadır. Ekonomik kaynakların kısıtlı olmasının da etkisiyle post-Sovyetin karakteristiklerinden olan klan yapısı ve siyaseti burada geçerli olmamıştır. Bir diğer önemli unsur da Karabağ Savaşı'dır. Azerbaycan ile gerçekleşen Dağlık Karabağ sorunu ülke insanını etnik milliyetçilik bağlamında bütünleştirmiş, bu da devlet oluşturma sürecini hızlandırarak güçlü bir ulus devlet yapısı oluşmasını sağlamış ve mobilize bir muhalefetin oluşmasının önüne geçmiştir (Way, 2009).

Oluşan bu yapıda ülkenin en önemli siyasi partisi 1995 yılından beri seçimlerden birinci çıkan milliyetçi muhafazakar yapıdaki Ermenistan Cumhuriyetçi Partisi'dir. Ancak parti yaklaşık 20 senedir iktidarda olmasına rağmen bunların büyük çoğunluğu koalisyonlar sayesinde gerçekleşmektedir. Bundan daha da önemlisi, söz konusu parti başkanlığı ancak 2008 yılında elde edebilmiştir.

Ülkede milliyetçi muhafazakarlardan sonra en önemli hareket liberallerdir. Ülke bağımsızlığını kazandığından itibaren yedi yıl boyunca diğer post-Sovyet ülkelerinden farklı olarak liberal bir isim olan Ter Petrosyan tarafından yönetilmiştir. Takip eden yirmi yıl içinde liberaller birçok ad altında seçimlere girmiş ve günümüzde de mecliste üç farklı partide temsil edilmektedir.

Ülkenin en köklü siyasi hareketi ise 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde kanlı eylemlere imza atan Taşnakçılardır. Arap ülkelerindeki Baas Partisi'ne benzer şekilde sosyalist-ulusalcı çizgideki parti ülkenin üçüncü hareketi konumundadır. Ancak meclis gücü çoğu zaman sembolik boyutta kalmakta, bölünmüş haldeki liberal partilerin bile gerisine düşmektedir. Parti aynı zamanda ülkedeki sosyalist oyların önemli bölümünü almaktadır. Dolayısıyla komünist partiler ülkede zayıftır.

Bundan da anlaşılacağı üzere, Ermenistan post Sovyet coğrafyası içinde ideolojik temellere dayanan siyasi partilerin bulunduğu ve çok partili seçim sisteminin işlediği ender ülkelerden biridir. Bunun yanında yarı başkanlık sistemindeki ülkede, başkanlık ve meclis aynı anda farklı siyasi hareketlerin üstünlüğü ile oluşabilmekte, böylece herhangi bir siyasi hareketin hegemonya kurması zorlaşmaktadır.

Gürcistan

Gürcistan, Kırgızistan'la birlikte Orta Asya ve Kafkasya'da renkli devrim geçiren iki ülkeden biridir ve bu bağlamda post-Sovyet coğrafyasının ilk örneğini oluşturmaktadır. Ülkedeki zayıf parti ve devlet yapısı sadece liderlere karşı göreceli olarak güçlü muhalefetin oluşmasını sağlamakla kalma-

muş (Way, 2009), aynı zamanda ülkeyi kurulduğu günden beri etnik menşeli ayrılıkçı hareketlerle yüzleşmek zorunda bırakmıştır.

Bağımsızlığından bu yana Gürcistan gerek ekonomik gerekse de siyasi bağlamda post-Sovyet ülkeleri arasında en geri sıralarda yer almıştır. Ekonomik sıkıntılar ve nomenklatura içindeki anlaşmazlıklar 2000 yılından itibaren Cumhurbaşkanı Edvard Şevardnadze'nin popülaritesini düşürmüş ve alternatif siyasi partilere olan eğilimleri arttırmıştır. 2003 yılında gerçekleşen seçimlere muhalefet hile karıştığını öne sürerek 20 gün sürecek olan halk hareketini başlatmıştır. Tarihe "Gül Devrimi" olarak geçen bu olaydan sonra Şevardnadze siyasetten çekilmiş ve yerini Mihail Saakaşvili liderliğindeki muhalefete bırakmak zorunda kalmıştır. Böylece Birleşik Ulusal Hareket iktidara gelmiş; ülke Batı yanlısı politika ve reformlarla Sovyet mirası sistemden kurtulmaya çalışmıştır. Ancak demokrasi bağlamında, renkli devrim de batılılaşma hareketleri de Gürcistan'ı daha iyi bir konuma getirmemiştir. Oluşan yeni siyasi iklimde partiler ideolojiden ve değerlerden uzak, lidere fazla rol verilen, oportünist, fazla merkezi, halktan kopuk oluşumlar haline gelmiştir (Bader, Against All Odds Aiding Political Parties in Georgia and Ukraine, 2010).

Devrim öncesinde göreceli olarak güçlü konumda olan muhalefet partileri, "Gül Devrimi"nden sonra tam tersi sürece girmiştir. Zira beklenenin aksine Saakaşvili otoriterliğini ve partisinin gücünü arttıran bir tutum sergilemiştir. Bu dönemde Birleşik Ulusal Hareket ve Saakaşvili ülkenin mutlak hakimi konumuna yükselirken, 2007 gösterileri ve 2008 Abhazya ve Osetya Savaşları hareketin ve liderinin popülaritesini ciddi ölçüde düşürmüştür. Bu dönemde yapılan seçimlerde Birleşik Ulusal Hareket mecliste ezici çoğunluk sağlarken, 2012 yılında yapılan seçimlerle muhalefet konumuna düşerek uluslararası kamuoyunda beklenmeyen bir durumun oluşmasını sağlamıştır. Yerine Batı karşıtlarının oluşturduğu Gürcü Rüyası iktidar olmuştur.

Bu bağlamda incelendiğinde demokratikleşme Gürcistan'da çalkantılı bir süreçten geçerek rayına oturmaya çalışmaktadır. 2012 seçimlerine kadar artan otoriterlikten söz edilirken, bu tarihten itibaren acaba Gürcistan'da çok partisi işleyen bir demokratik sistem kuruluyor mu sorusu yönlendirilebilir. Muhtemelen Kırgızistan'a benzer yapıda bir seyir arz edecektir.

Sonuç

Bütün bunların neticesinde post-Sovyet coğrafyasındaki demokratikleşme ve muhalefet için söyleyebileceğimiz birkaç husus vardır. Öncelikli olarak otoriter yapılar bölgede hâlâ etkin bir şekilde varlığını sürdürmektedir.

Demokratikleşme yolunda ilerleme kaydetmiş istisnai örneklerde ise söz konusu ilerlemenin sebebi çoğulculuk kültüründen ziyade zayıf devlet yapılarıdır. Nitekim bu örneklerde de ya savaş ya da renkli devrimler gerçekleşmekte bu da çalkantılı süreçler neticesinde demokratikleşmeyi sağlamak-tan ziyade göreceli bir yaklaşma sergilemektedir.

Göze çarpan bir diğer nokta da bölgede klanların ve nomenklaturanın siyaseti şekillendiren en önemli etmenler olduğudur. İdeolojiler ve etnik motivasyonlar, birkaç istisna hariç, gündelik siyaseti şekillendiren unsurlar olmaktan uzaktır. Lidere veya gruba bağlılık buralardaki en önemli siyasi araçlardır.

Bütün bunların neticesinde post-Sovyet coğrafyasında hem muhalif hareketler hem de siyasal hayat zayıf yapıdadır ve renkli devrim haricinde durumu değiştirecek herhangi bir gelişme de gözükmemektedir. Renkli devrimlerin getirdiği ise demokratikleşmeden ziyade otoriterliğin bir miktar kırılması olmuştur. Dolayısıyla post-Sovyette demokratikleşme daha uzun süre literatürde tartışılacağı benzenmektedir.

KAYNAKÇA

- Alkan, H. (2011). *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar*. Ankara: Usak Yayınları.
- Azatutyun. (2013, Şubat 25). Mart 1, 2013 tarihinde Azatutyun: <http://www.azatutyun.am/content/article/24912308.html> adresinden alındı
- Bader, M. (2010). *Against All Odds Aiding Political Parties in Georgia and Ukraine*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bader, M. (2011). Hegemonic political parties in post-Soviet Eurasia: Towards party-based authoritarianism? *Communist and Post-Communist Studies* , 189-197.
- Collins, K. (2003). The Political Role of Clans in Central Asia. *Comparative Politics* , 171-190.
- Cummings, S. N. (2002). Turkmenistan: Saparmurat Niazov's Inglorious Isolation. S. N. Cummings içinde, *Power and Change in Central Asia* (s. 115-129). London: Routledge.
- Göber, C., & Leininger, J. (2011). Democracy. G. T. Kurian içinde, *The Encyclopedia of Political Science* (s. 387-390). Washington D.C: CQ Press.
- Ishkanian, A. (2008). *Democracy Building and Civil Society in Post-Soviet Armenia*. London: Routledge.

- Junisbai, B., & Junisbai, A. (2005). The Democratic Choice of Kazakhstan: A Case Study in Economic Liberalization, Intraelite Cleavage, and Political Opposition. *Demokratizatsiya* , 373-392.
- Khanin, V. (2004). Political Clans and Political Conflicts in Contemporary Kyrgyzstan. Y. Ro'i içinde, *Democracy and Pluralism in Muslim Eurasia* (s. 215-232). London: Frank Cass.
- Kort, M. (2004). *Nations in Transition: Central Asian Republics*. New York: Facts On File.
- Kuru, A. (2002). The Rentier State Model and Central Asian Studies: The Turkmen Case. *Alternatives Turkish Journal of International Relations* , 51-71.
- Levitin, L. (2004). Liberalization in Kyrgyzstan: 'An Island of Democracy'. Y. Ro'i içinde, *Democracy and Pluralism in Muslim Eurasia* (s. 187-213). London: Frank Cass.
- Luong, P. J. (2004). *Institutional Change and Political Continuity in Post-Soviet Central Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Merry, E. (2004). Governance in Central Asia: National in Form, Soviet in Content. *Cambridge Review of International Affairs* , 285-300.
- Nur Otan. (2009). Ocak 20, 2013 tarihinde Nur Otan Resmi Sayfası: <http://www.ndp-nurotan.kz/site/> adresinden alındı
- Olimova, S. (2005). Opposition in Tajikistan: Pro et Contra. Y. Ro'i içinde, *Democracy and Pluralism in Muslim Eurasia* (s. 245-264). London: Frank Cass.
- Oliva, F. (2007). Between Contribution and Disengagement: Postconflict Elections and the OSCE Role in the Normalization of Armed Groups and Militarized Political Parties in Bosnia and Herzegovina, Tajikistan and Kosovo. *Helsinki Monitor: Security and Human Rights* , 192-207.
- Tudoroiu, T. (2007). Rose, Orange, and Tulip: The Failed post-Soviet Revolutions. *Communist and Post-Communist Studies* , 315-342.
- Way, L. (2009). State power and autocratic stability: Armenia and Georgia compared. A. E. Wooden, & C. H. Stefes içinde, *The Politics of Transition in Central Asia and the Caucasus* (s. 103-123). London: Routledge.
- Yeni Azerbaycan Partisi. (2013). Mart 1, 2013 tarihinde Yeni Azərbaycan Partiyası: <http://www.yap.org.az/view.php?lang=az&menu=73> adresinden alındı